

महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांची उपस्थिती बाबत: समस्या आणि उपाय

डॉ. सुधीर गोडघाटे

वाणिज्य विभाग, सहयोगी प्राध्यापक, संताजी महाविद्यालय नागपूर.

Email: godghatesudhir@gmail.com

सारांश:

शिक्षण म्हणजे काय ? पूर्वीची शिक्षण पद्धती, – आजचे शिक्षण पुस्तकी स्वरूपाचे, – वेगवेगळ्या कला विभागाचे शिक्षण आवश्यक, – शिक्षण पद्धतीत आमुलाग्र परिवर्तनाची गरज, – सुशिक्षित बनणार्या शिक्षण पद्धतीपेक्षा सुजाण व सुसंस्कृत बनणारे शिक्षण आवश्यक. मानसिक गुणाचे संवर्धन आणि दोषांचे उच्चाटन जे करते ते शिक्षण. जगात वावरण्यासाठी, स्वतःचा सर्वांगीण विकास करून घेण्यासाठी आवश्यक असणारे ज्ञान म्हणजेच शिक्षण. पूर्वीच्याकाळी प्रत्येक वर्णासाठी भिन्न स्वरूपाचे शिक्षण होते. ब्राम्हणवर्ग वेदविद्येचे, क्षत्रिय शस्त्रविद्येचे, आणि वैश्य व शुद्र हे आपापल्या वाडवडीलां कडून चालत आलेल्या कलेचे शिक्षण घेत असत. पण आज ही चातुर्वर्ण्य पद्धती नाहीशी झाली. त्यामुळे शिक्षण पद्धती बदललेली आहे. जे शिक्षण हे पूर्ण पुस्तकी स्वरूपाचे आहे. पुस्तकी माहिती ठराविक वेळेत पुन्हा उतरवून काढणे याला आजकाल 'परीक्षा' म्हटले जाते. पुस्तका बाहेरील कुठल्याही गोष्टीचा विचार करण्याची मुभा विद्यार्थ्यांला आणि शिक्षकालाही नसते. त्यामुळे विद्यार्थ्यांची स्वतंत्रपणे विचार करण्याची क्षमता नष्ट होते. स्वतःच्या बुद्धीचा वापर करण्याची संधी न मिळाल्याने विद्यार्थ्यांची खरी गुणवत्ता कळू शकत नाही. पदव्यांना अवास्तव महत्व प्राप्त होवून त्या मिळवण्यासाठी जीवघेणी स्पर्धा सुरु होते. याच कारणामुळे वैद्यकीय, अभियांत्रिकी तसेच, अन्य शैक्षणिक क्षेत्रांमध्ये प्रवेश मिळवणे हि गोष्ट आज जिकिरीची होऊन बसली आहे. ज्याचे पाठांतर उत्तम तो अत्यंत हुशार असा गैरसमज रूढ झाला आहे. दिवसे दिवस महाविद्यालयातून बाहेर पडणाऱ्या पदवीधरांची संख्या वाढत आहे. परंतु त्यांनी घेतलेल्या शिक्षणाचा दर्जा वेगाने घसरत आहे. त्यामुळे देशाचे फार मोठे नुकसान होत आहे. आज वाढत्या औद्योगिकीकरणामुळे परिस्थितीत व्यवसायाभिमुख आणि प्रात्यक्षिकावर आधारित शिक्षणाची निकडीची गरज आहे. परंतु ती गरज आज पूर्ण होत नाही. पुस्तकी शिक्षणावर जास्त भर दिलेला आढळतो. व्यक्ती विकास हा उद्देश डोळ्यासमोर ठेवल्यास नृत्य, गायन, शिल्पकला इत्यादी कलाविभागांचाही शिक्षणात अंतर्भाव करायला ह्या. दुर्दैवाने या विषयांकडे अजूनही उपेक्षेने पाहिले जाते. शारीरिक, बौद्धिक, भावनिक असा सर्वकष विकास साधण्यासाठी शिक्षणपद्धतीत आमुलाग्र परिवर्तनाची गरज आहे. भाकरी मिळवून देणारे सुसंस्कार घडविणारे, स्वदेश, स्वभाषा, स्वदेशबांधवांच्याविषयी नितांत अभिमान निर्माण करणारे शिक्षण हे आहे. व्यक्तीविकासाबरोबरच या व्यक्तीच्याद्वारे समाज विकास होईल. व राष्ट्र सर्व दृष्टीने संपन्न होईल असे शिक्षण मिळणे जरूरीचे आहे. भारत सरकारने यादृष्टीने टाकलेली पावले स्वागतार्ह आहेत असे म्हटले पाहिजे.

मुख्य शब्द: शिक्षण, शिक्षण पद्धती, चातुर्वर्ण्य पद्धती, महाविद्यालय.

► Corresponding Author: डॉ. सुधीर गोडघाटे

प्रस्तावना

आजच्या शिक्षणपद्धतीतून मनुष्य सुशिक्षित होतो पण तो सुजाण, सुसंस्कृत होतोच असे नाही. वास्तविक शिक्षण हा पवित्र संस्कार आहे. शिक्षण घेतलेली व्यक्ती सुसंस्कृत असायला हवी. दुर्दैवाने तसे फारसे दिसत नाही. उलट अधिकतर माणसे आत्मकेंद्रित, स्वार्थ व संकुचित वृत्तीची झालेली आढळतात. हुंड्याची राक्षसी प्रथा सुशिक्षितांमध्ये मोठ्या प्रमाणात आढळते. अशिक्षित शेतकऱ्याच्या घरी त्याची पत्नी ही गुहलक्ष्मी मानली जाते. बहुसंख्य सुशिक्षितांमध्ये घरी येणारी नववधू ही केवळ एक उपभोग्य वस्तू, माहेराहून खूप मोठा हुंडा घेवून येणारी व्यक्ती असेच समजले जाते. कोणताही मोठा त्याग करण्याची वेळ आली तर अडाणी, अशिक्षित माणूस मागचा- पुढचा विचार न करता कर्तव्य भावनेने त्याग

करतो. उलट अश्या प्रत्येक गोष्टीचे स्वार्थासाठी भांडवल करण्याची वृत्ती सुशिक्षितात आढळते. गुन्हेगारीचे प्रकार व प्रमाण सुशिक्षितांतच अधिक आढळतात. आजच्या शिक्षणपद्धतीची ही शोकांतिका आहे.

भारताच्या सध्याच्या शिक्षण पद्धतीचा मुख्य उद्देश देशातील सर्व मुलांना शिक्षणात प्रवेश प्रदान करणे आणि त्यांच्या वैयक्तिक आणि व्यावसायिक वाढीसाठी आवश्यक ज्ञान आणि कौशल्ये त्यांना सुसज्ज करणे हा आहे. भारतीय शिक्षण पद्धतीचा उद्देश मुलांच्या सर्वांगीण विकासाला चालना देणे, ज्यामध्ये बौद्धिक, सामाजिक, भावनिक आणि शारीरिक विकासाचा समावेश आहे. प्रणाली विद्यार्थ्यांमध्ये गंभीर विचार, समस्या सोडवणे, सर्जनशीलता आणि नवकल्पना यांना प्रोत्साहन देण्याचा प्रयत्न करते. समाज आणि देशाच्या विकासात सकारात्मक योगदान देऊ शकतील असे जबाबदार नागरिक तयार करणे हे त्याचे उद्दिष्ट आहे.

भारतीय शिक्षण व्यवस्थेला मुलांकडून अनेक परिणाम साध्य करायचे आहेत.

1) ज्ञान आणि कौशल्ये मिळवणे: मुलांना त्यांच्या शैक्षणिक आणि व्यावसायिक वाढीसाठी आवश्यक असलेले ज्ञान आणि कौशल्ये प्रदान करणे हे शिक्षण प्रणालीचे उद्दिष्ट आहे.

2) मूल्यांचा विकास: मुलांमध्ये नैतिक आणि नैतिक मूल्यांना प्रोत्साहन देणे आणि समुदाय आणि पर्यावरणाप्रती जबाबदारीची भावना जागृत करणे हे शिक्षण प्रणालीचे उद्दिष्ट आहे.

3) विविधता आणि सर्वसमावेशकतेला प्रोत्साहन देणे: शिक्षण प्रणाली सर्व मुलांसाठी समान संधी प्रदान करून विविधता आणि सर्वसमावेशकतेला प्रोत्साहन देण्याचा प्रयत्न करते, त्यांची सामाजिक-आर्थिक पार्श्वभूमी, जात, लिंग, धर्म किंवा भाषा विचारात न घेता.

4) मुलांना जीवनासाठी तयार करणे: शिक्षण प्रणालीचा उद्देश मुलांना जीवन कौशल्ये, जसे की संवाद, संघकार्य, नेतृत्व, वेळ व्यवस्थापन आणि निर्णयक्षमतेने सुसज्ज करणे आहे, जे वैयक्तिक आणि व्यावसायिक जीवनातील यशासाठी आवश्यक आहेत.

भारतीय शिक्षण प्रणालीमध्ये अनेक गुण आहेत, ज्यात खालील गोष्टींचा समावेश आहे:

शिक्षणात प्रवेश: भारतीय शिक्षण प्रणाली सर्व मुलांना त्यांच्या सामाजिक-आर्थिक पार्श्वभूमीची पर्वा न करता शिक्षणासाठी प्रवेश प्रदान करते.

परवडणारे शिक्षण: भारतीय शिक्षण प्रणाली परवडणारी आहे, ज्यामुळे ती लोकसंख्येच्या मोठ्या भागासाठी उपलब्ध आहे.

विविधतेला प्रोत्साहन देणे: भारतीय शिक्षण प्रणाली विविध भाषांमध्ये शिक्षण देऊन आणि सर्व मुलांना समान संधी प्रदान करून विविधतेला प्रोत्साहन देते.

तथापि, भारतीय शिक्षण व्यवस्थेचेही अनेक तोटे आहेत, ज्यात खालील गोष्टींचा समावेश आहे:

रोट लर्निंग :- भारतीय शिक्षण प्रणाली बऱ्याचदा रोट लर्निंगला प्रोत्साहन देते, ज्यामुळे मुलांमधील गंभीर विचार आणि सर्जनशीलतेला बाधा येते.

गुणांवर लक्ष केंद्रित करा: भारतीय शिक्षण प्रणाली गुणांवर खूप जोर देते, ज्यामुळे विद्यार्थ्यांवर परीक्षेत चांगली कामगिरी करण्याचा अवाजवी दबाव येतो.

कालबाह्य अभ्यासक्रम: भारतीय शिक्षण व्यवस्थेत कालबाह्य अभ्यासक्रम आहे जो बदलत्या नोकरीच्या बाजाराच्या गरजांशी जुळत नाही.

मर्यादित संशोधन आणि नवकल्पना: भारतीय शिक्षण व्यवस्थेमध्ये संशोधन आणि नवकल्पना यावर लक्ष केंद्रित केले जात नाही, ज्यामुळे नवीन कल्पना आणि तंत्रज्ञानाच्या विकासात अडथळा येतो.

भारतीय शिक्षण व्यवस्थेचे भवितव्य आशादायक दिसत आहे, व्यवस्थेत सुधारणा करण्यासाठी अनेक पुढाकार घेतले जात आहेत. सर्व मुलांना दर्जेदार शिक्षण देण्यासाठी सरकार डिजिटल पायाभूत सुविधा आणि तंत्रज्ञानामध्ये गुंतवणूक करत आहे, त्यांचे स्थान काहीही असो. मुलांमध्ये गंभीर विचार आणि सर्जनशीलतेला चालना देणे, रोट लर्निंगकडून प्रायोगिक शिक्षणाकडे वळत आहे. अपंग आणि उपेक्षित समाजातील मुलांना शिक्षण देण्यासाठी प्रयत्न केले जात असल्याने शिक्षण प्रणाली देखील अधिक समावेशक होत आहे. तथापि, अजून बराच पल्ला गाठायचा आहे आणि

भारतीय शिक्षण व्यवस्था अधिक समर्पक, सर्वसमावेशक आणि परिणामकारक बनवण्यासाठी सतत प्रयत्न करणे आवश्यक आहे.

आजचे युग हे ज्ञानाधिष्ठित व कौशल्याधारित युग आहे. शिक्षण हे केवळ ज्ञानसंपादनाचे साधन नसून व्यक्तिमत्त्व विकास, सामाजिक जबाबदारी आणि आर्थिक प्रगती याचे मुख्य साधन ठरते. शालेय शिक्षणानंतर विद्यार्थ्यांनी कॉलेजमध्ये प्रवेश घेणे अत्यावश्यक आहे. मात्र अनेकदा आर्थिक अडचणी, जागरूकतेचा अभाव किंवा आत्मविश्वासाची कमतरता यामुळे विद्यार्थी कॉलेजमध्ये प्रवेश घेण्यास मागेपुढे पाहतात. अशा वेळी त्यांना योग्य प्रोत्साहन, मार्गदर्शन आणि मदत देणे आवश्यक ठरते.

१) शिक्षणाचे महत्त्व पटवून देणे:- विद्यार्थ्यांना उच्चशिक्षणामुळे मिळणाऱ्या करिअरच्या संधी, रोजगाराची हमी, चांगले उत्पन्न आणि सामाजिक प्रतिष्ठेबद्दल सांगितले पाहिजे. यशस्वी विद्यार्थ्यांचे आदर्श दाखवून त्यांना प्रेरित करता येते.

२) करिअर मार्गदर्शन व समुपदेशन:- कॉलेज किंवा शाळेत "करिअर गाईडन्स सेल" स्थापन करून विद्यार्थ्यांना विविध शाखांची माहिती द्यावी. तज्ज्ञ समुपदेशकांमार्फत त्यांच्या क्षमतेनुसार योग्य मार्गदर्शन दिल्यास विद्यार्थी शिक्षणाबाबत आत्मविश्वासू होतात.

३) आर्थिक सहाय्य :- शिष्यवृत्ती योजना, फी माफी योजना, शैक्षणिक कर्ज, तसेच "Earn and Learn" योजनेची माहिती विद्यार्थ्यांना करून दिल्यास गरीब आणि वंचित घटकांतील विद्यार्थीही कॉलेजमध्ये प्रवेश घेऊ शकतात.

४) पालकांची जागरूकता :- विद्यार्थ्यांसोबत पालकांनाही शिक्षणाचे महत्त्व पटवून देणे आवश्यक आहे. कॉलेजमधील सुविधा आणि शैक्षणिक वातावरण त्यांना दाखवून दिल्यास त्यांचा विश्वास वाढतो आणि ते मुलांना उच्चशिक्षणासाठी पाठवण्यास तयार होतात.

५) आधुनिक सुविधा व आकर्षक उपक्रम :- कॉलेजमधील संगणक प्रयोगशाळा, डिजिटल वर्ग, ग्रंथालय, क्रीडा व सांस्कृतिक उपक्रम या सर्व बाबींचा प्रचार करून विद्यार्थ्यांना कॉलेज जीवनाकडे आकर्षित केले जाऊ शकते.

६) रोजगाराभिमुखता :- आजच्या काळात शिक्षण व रोजगार यांचा संबंध महत्त्वाचा ठरतो. "स्किल डेव्हलपमेंट", "प्लेसमेंट सेल" यांसारख्या सुविधा विद्यार्थ्यांना रोजगाराच्या संधी उपलब्ध करून देतात. त्यामुळे ते कॉलेज शिक्षणाकडे अधिक गांभीर्याने पाहतात.

७) प्रेरणादायी उपक्रम :- यशस्वी माजी विद्यार्थी, तज्ज्ञ व्यक्ती यांच्या व्याख्यानांमधून विद्यार्थ्यांना प्रेरणा मिळते. सोशल मीडियाद्वारे कॉलेजचे यशस्वी उपक्रम दाखवले तर अधिकाधिक विद्यार्थी प्रवेश घेण्यास उत्सुक होतात.

निष्कर्ष

शिक्षण हीच खरी प्रगतीची गुरुकिल्ली आहे. विद्यार्थ्यांना कॉलेजमध्ये प्रवेश घेण्यासाठी प्रोत्साहन देणे म्हणजे त्यांच्या उज्वल भविष्यासाठी मार्ग मोकळा करणे होय. यासाठी शिक्षणाचे महत्त्व पटवून देणे, आर्थिक मदत, करिअर मार्गदर्शन, पालकांचा सहभाग व आधुनिक सुविधा या सर्व घटकांचा योग्य समन्वय आवश्यक आहे. योग्य दिशादर्शन मिळाल्यास विद्यार्थी उच्चशिक्षण घेऊन स्वतःची प्रगती तर करतीलच, पण समाज व राष्ट्राच्या विकासातही मोलाची भर घालतील.

संदर्भ ग्रंथ

1. https://en.wikipedia.org/wiki/Education_in_India
2. https://byjus.com/free_ias_prep/indian_education_system_issues_and_challenges/
3. https://www.gnu.org/education/edu_system_india_en.html
4. Women*s Education in India
5. Education as a Civilizing Mission
6. CBSE – Central Board of Secondary Education
7. Planning For Development
8. Role of Education in Economic Development